

АСПІРАНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК 373.3.015.31:17.022.1

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Ірина Батарейна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті висвітлено процес становлення морального виховання учнів початкових шкіл України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Розкрито поняття «педагогічні умови», «моральне виховання». Усі наукові джерела, використані в роботі, розподілено за напрямками: історико-педагогічні дослідження (розглянуто напрями виховання в досліджуваній період) і теоретичні напрацювання (висвітлено специфіку діяльності). Доведено, що серед низки методів, які використовують історики педагогіки, особливе місце належить історіографічному аналізу. З'ясовано роль початкової школи в моральному вихованні учнів. Визначено основні складники морального виховання: теоретико-методологічні засади здійснення морального виховання, мета та завдання, педагогічні умови й шляхи реалізації, суб'єкти взаємодії та виховного впливу, зміст, методи та форми, критерії вихованості. Виділено педагогічні умови успішного формування моральних норм та принципів. Показано, що поняття «педагогічні умови» активно використовується в широкому спектрі досліджень та являє собою сукупність процесів і дій, необхідних для отримання відповідного результату. Для вдосконалення системи виховання на кожному етапі розвитку особистості потрібно враховувати всі особливості та створювати необхідні педагогічні умови, які сприятимуть становленню морально стійкої розвиненої особистості. Акцентовано на тому, що успішно виховувати можна тільки в партнерстві дорослого й дитини. У статті також розкрито сутність морального виховання на сучасному етапі в умовах Нової української школи. Доведено, що для реалізації завдань морального виховання великого значення набувають чинники системного підходу, які дають змогу узгоджувати управління процесом педагогічної освіти з різними структурами.

Аннотация:

Батарейна Ирина. Педагогические условия нравственного воспитания учащихся начальных школ Украины во второй половине ХХ – начале ХХІ века: историография проблемы. В статье освещен процесс становления нравственного воспитания учащихся начальных школ Украины во второй половине ХХ – начале ХХІ века. Раскрыты понятия «педагогические условия», «нравственное воспитание». Все научные источники разделены на направления: историко-педагогические исследования (рассматривают направления воспитания в настоящее время) и теоретические наработки (освещается специфика деятельности). Доказано, что среди методов, которые используют историки педагогики, особое место занимает историографический анализ. Выявлена роль начальной школы в нравственном воспитании учащихся. Выделены основные составляющие нравственного воспитания: теоретико-методологические основы осуществления нравственного воспитания, цели и задачи, педагогические условия и пути реализации, субъекты взаимодействия и воспитательного воздействия, содержание, методы и формы, критерии воспитанности. Определены педагогические условия для успешного формирования нравственных норм и принципов. Показано, что понятие «педагогические условия» активно используется в широком спектре исследований и представляет собой совокупность процессов и действий, которые необходимы для получения соответствующего результата. Для совершенствования системы воспитания на каждом этапе развития личности важно учитывать все особенности и создавать необходимые педагогические условия, способствующие становлению морально устойчивой развитой личности. Акцентировано внимание на том, что успешно воспитывать можно только в партнерстве взрослого и ребенка. В статье также раскрыта сущность нравственного воспитания на современном этапе в условиях Новой украинской школы. Доказано, что для реализации задач нравственного воспитания большое значение имеет рассмотрение факторов системного подхода, которые позволяют согласовывать управление процессом педагогического образования с различными структурами.

Resume:

Batareina Iryna. Pedagogical conditions of moral education of primary school students of Ukraine from the second half of the ХХ – early ХХІ century: historiography of the problem. The article highlights the process of formation of moral education of primary school students in Ukraine from the second half of the ХХ century and to modern conditions. All scientific sources were divided into areas: historical and pedagogical research, which considered the areas of education at present; theoretical works, which highlight the specifics of the activity. Of the number of methods used by historians of pedagogy, a special place is occupied by historiographical analysis. It shows how the process of moral education took place during the study of the problem through the work of various scientists. Emphasis is placed on the fact that it is possible to successfully educate only in the partnership of an adult and a child. The role of primary school in the moral education of students is clarified. Pedagogical conditions for successful formation of moral norms and principles are allocated. To improve the system of education at each stage of personality development it is necessary to take into account all the features and create the necessary pedagogical conditions that will contribute to the formation of a morally stable developed personality. The process of moral education is not immediately possible to see, but only after the application of various techniques and methods as a result of educational work. The main components of moral education are: theoretical and methodological principles of moral education, goals and objectives, pedagogical conditions and ways of implementation, the subjects of interaction and educational influence, content, methods and forms, criteria of education. The concept of "pedagogical conditions" is actively used in a wide range of research and is a set of processes and actions that lead to the desired result. The essence of moral education at the present stage in the conditions of the New Ukrainian school is revealed. To implement the tasks of moral education, it is important to consider the factors of the system approach, which allow to coordinate the management of the process of pedagogical education with different structural levels.

Ключові слова:

історіографічний аналіз; педагогічні умови; моральне виховання; учні початкових шкіл; історико-педагогічні дослідження.

Ключевые слова:

историографический анализ; педагогические условия; нравственное воспитание; ученики начальных школ; историко-педагогические исследования.

Key words:

historiographical analysis; pedagogical conditions; moral education; primary school students; historical and pedagogical research.

Постановка проблеми. Процес морального виховання молодшого школяра є складною міжгалузевою проблемою, яка розв'язується на основі використання наукового знання, теоретичного і практичного досвіду філософії, психології, педагогіки тощо. Ураховуючи складність і багатогранність досліджуваної проблеми, актуальними є дві групи методів у сукупності принципів і підходів: педагогічні й загальнонаукові.

Серед педагогічних методів (традиційних та інноваційних) виокремлюємо такі: вивчення й узагальнення педагогічного досвіду морального виховання; педагогічне спостереження, дослідницька бесіда, аналіз та систематизація результатів діяльності учнів; опитування усне (інтерв'ю) або письмове (анкетування), методи моделювання, діагностики, прогнозування виховного процесу, а також методи математичної статистики, які застосовуються для обробки результатів досліджень.

До загальнонаукових методів і підходів нашого дослідження належать: історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), моделювання та інші, які допоможуть проникнути в сутність процесу морального виховання молодших школярів. Використання історичного методу дало змогу визначити культурно-історичні, цивілізаційні обставини досліджуваного періоду (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), які обумовлюють зміст і структуру процесу морального виховання молодших школярів.

Формулювання цілей статті. Мета статті: схарактеризувати історіографію проблеми морального виховання учнів початкових шкіл України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений науковий пошук дає змогу твердити, що проблемі морального виховання присвячені праці таких учених, як Г. Ващенко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, П. Юркевич. Сучасні науковці, зокрема І. Бех, М. Боришевський, Г. Васянович, О. Вишневський, М. Євтух, І. Зязюн, М. Пантюк, О. Савченко, Н. Скотна, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін., також зробили вагомий внесок у дослідження проблем виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структурно-змістовна модель морального виховання складається з таких моделей:

теоретико-методологічні засади здійснення морального виховання, мета і завдання, шляхи їх реалізації, суб'єкти педагогічної взаємодії та виховного впливу, зміст, форми і методи, критерії вихованості. Нині метою морального виховання є становлення морально стійкої, цілісної, гармонійно розвиненої особистості в процесі передачі новим поколінням суспільно історичного досвіду. Реалізація цієї мети в умовах сучасної школи передбачає оновлення змісту, форм і методів виховання, розробку й застосування оригінальних педагогічних технологій, нових підходів, які відповідають потребам розвитку особистості.

Сучасні глобалізаційні процеси формують нове суспільне середовище, для якого актуальними є питання перспективи розвитку людської цивілізації загалом і в окремих регіонах, а також входження окремих країн до так званих «західної» чи «східної» цивілізацій, або до світової цивілізації як співдружності держав і народів. Сьогодні життя вимагає виконання нових завдань, що постають перед науково-освітньою галуззю України, яка декларує своє прагнення бути серед розвинених, демократичних країн Європи [4; 5; 7]. Мета переходу України до стійкого розвитку полягає в забезпеченні високої якості життя нинішнього й майбутніх поколінь українського народу на основі збалансованого розв'язання соціально-економічних проблем, збереження сприятливого екологічного середовища [9].

Аналізуючи основні періоди освітньо-виховних систем, зауважимо, що всі вони формувалися на основі тенденцій, поширених у суспільстві, зокрема його потреб, соціально-економічних ситуацій, ідеології країни. Такі самі тенденції є визначальними й у побудові виховних систем, які можна об'єднати за критерієм спрямованості на становлення, розвиток і виховання дитини шляхетною людиною шляхом розкриття її особистісних якостей (гуманно-особистісні технології): виховна система сільської школи С. Рачинського; виховна система В. Сухомлинського; виховна система А. Макаренка; виховна система О. Захаренка; виховна система Ш. Амонашвілі тощо [3; 11].

Успішна реалізація програмного завдання прискорення економічно-соціального розвитку країни у 80-ті роки ХХ ст. здебільшого залежала від активізації людського актору, підвищенні ролі моральних начал у житті суспільства,

морально-психологічної перебудови свідомості, поведінки, громадської та трудової діяльності кожної людини, її соціальної активності, дисципліни, організованості, відповідальності. У формуванні особистості соціалістичного типу головна роль належала вчителю.

Реформа загальноосвітньої, професійної та вищої шкіл у цей період висувала нові вимоги до професійної компетентності педагога, рівня його культури, ерудиції, ідейно-моральної зрілості [1]. Було прийнято нові постанови й окреслено нові завдання всебічного вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів, зокрема й підготовки майбутніх учителів до морального виховання молоді. До підготовки вчителя, що передбачала виховання учнів, висувалися в той час високі вимоги, оскільки «вихователь озброює своїх вихованців не тільки знаннями. Він впливає на них своєю поведінкою, способом життя, своїм виглядом» [8]. Вихованість виявляється в манерах, які потрібно повсякденно вдосконалювати. Якщо вчитель вихований, то він здатен чинити шляхетний вплив на своїх вихованців, і результат його діяльності буде продуктивним. Слушними в цьому контексті є зауваження А. Дістервега: «Покажи мені своїх учнів – і я побачу тебе ...» та К. Ушинського: «Учитель ... може виховувати й навчати доти, доки сам працює над своїм вихованням і освітою» [12].

У полі зору науковців постійно перебувають різні питання професійно-етичної підготовки майбутнього вчителя: якості особистості майбутнього педагога (О. Воронікова, Є. Грабаренко, Л. Григор'ян, Г. Михайлевська, І. Писаренко, Л. Рубіна); роль особистості педагога в моральному вихованні (О. Богданова, А. Жакупов, В. Жуковська, Н. Єрьоміна, А. Ковальов, Н. Петров, В. Светлична); моральна культура педагога (Ю. Азаров, В. Бачинін, Н. Бобирьов, Т. Левашова); основні принципи моральної підготовки вчителя (М. Ачилів, Л. Бондаренко, Л. Ніколаєва, С. Осипова, К. Стоматов); форми та методи моральної освіти студентів педвишу (Г. Арутюнова, Г. Балахнічева, А. Войченко, Н. Горбачова, Г. Ісаєва).

У педагогіці використовують різні підходи до визначення змісту поняття «педагогічні умови». Так, О. Назарова, досліджуючи педагогічні умови, розглядає їх як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на виконання дослідницьких завдань. На думку А. Найн, педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, форм, методів

і прийомів підвищення ефективності навчально-виховного процесу й матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне виконання поставлених завдань. З таким твердженням погоджується І. Аксаріна, наголошуючи на тому, що як педагогічні можна розглядати лише ті умови, які свідомо створюються в освітньому процесі й повинні забезпечувати найбільш ефективний його перебіг [2]. На переконання А. Багдуєвої, педагогічні умови – це обставини процесу навчання і виховання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей. Науковці Н. Пархоменко, Р. Серьожкіна, Л. Яковицька розглядають педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів та педагогічних прийомів.

Культурно-історичні обставини кінця ХХ – початку ХХІ ст. визначаються тими чинниками, під впливом яких відбувається моральне виховання учнівської молоді, зокрема молодших школярів. На думку вчених, такими факторами в цей період стали: глобалізаційні процеси у світовому суспільно-політичному та культурному просторі, інформатизація, технологізація, вагомість у повсякденному житті матеріального чинника, що загалом поглиблює моральний аспект особистого й суспільного життя. З огляду на це, сучасне моральне виховання має відігравати випереджальну роль у викликах демократичному процесу, базуватися на кращих здобутках національної культури і педагогіки, сприяти припиненню соціальної деградації, стимулювати самоорганізацію та особисту відповідальність людей [10].

Виховання властиве тільки людям, оскільки воно є соціальним явищем і однією зі сфер суспільно необхідної діяльності. Виховання – це цілеспрямований і організований процес формування особистості, головне призначення якого полягає в забезпеченні наступності поколінь, що неможливо без засвоєння й розвитку новими поколіннями суспільно-трудового досвіду. Виховання в широкому педагогічному розумінні – це формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, що базується на педагогічній теорії та передовому педагогічному досвіді. Виховання у вузькому педагогічному значенні – цілеспрямована виховна діяльність педагога для досягнення конкретної мети в учнівському колективі. Виховання в гранично вузькому значенні – спеціально організований процес, що передбачає формування певних якостей особистості, процес

управління її розвитком, який відбувається через взаємодію вихователя і вихованця. Освіта є одним з елементів виховання та процесом засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх та професійних знань. Головним способом здобуття освіти, засвоєння суспільно-історичного досвіду, найважливішим засобом опанування здобутків людської культури є навчання. Навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються уміння й навички. Виховання, освіта і навчання – найважливіші напрями педагогічної діяльності, які органічно пов'язані між собою і доповнюють одне одного. Правильно організований процес виховання відкриває можливості для свідомого й глибокого опанування наукових знань. Виховання спрямоване на вироблення певних норм поведінки людини. Освіта сприяє формуванню світогляду, набуттю певної суми знань і є складником виховання. Навчання полягає у здобутті освіти; у цьому процесі взаємодіють учитель та учень. Отже, попри те, що виховання, освіта й навчання тісно взаємопов'язані, їх не можна ототожнювати, оскільки вони мають суттєву специфіку, потребують особливих знань, умінь, використання специфічних методів та інструментів [3, с. 12–15].

У науковій літературі моральне обличчя особистості розглядається як найважливіший показник її всебічного й гармонійного розвитку, що не втрачає своєї актуальності й в умовах демократизації суспільства, переходу до ринкових відносин. З огляду на це, школа покликана створити соціокультурне середовище, що стимулює і забезпечує розвиток моральної свідомості, стійких моральних якостей, моральних потреб особистості, формування її активної життєвої позиції. Теорія морального виховання – це система науково-педагогічних знань про закономірності, що характеризують сукупність впливів на свідому поведінку школярів, розвиток та становлення моральної зрілості особистості. Зі свого боку, моральна культура – це соціально обумовлений рівень розвитку особистості, що забезпечує поведінку (дії та вчинки людини) відповідно до моральних правил та норм, прийнятих у суспільстві. Моральну структуру особистості розглядають як сукупність моральної свідомості (знання, погляди, переконання, судження, оцінки, ідеали); морально-вольових рис характеру (наміри, настанови, мотиви) та вмінь орієнтувати поведінку (дії, вчинки, навички та звички). Уся

ця сукупність формує контури цілісної структури моральної культури особистості школяра, а її внутрішній зміст становить інтеграція якостей, що вирізняють ставлення особистості до людей, до праці та її результатів, до самої себе. Морально розвинутою особистістю слід вважати таку, яка на певному віковому етапі досягає рівня розвитку, коли починає керувати своєю поведінкою, оцінюючи її. Моральна культура людини за такої умови виступає і як один з важливих показників, і як результат кропіткої роботи всього педагогічного колективу. Моральне виховання тісно пов'язано з іншими складниками системами виховання. Його цілковита результативність неможлива без реалізації фізичного, розумового, естетичного й трудового компонентів виховного процесу. Засади морального виховання становить етика. Етика (від грец. Ethika – звичка, норів, звичай) – філософська наука про мораль, її природу, структуру та особливості її походження в конкретному суспільстві, про розвиток моральних норм і взаємовідносини між людьми [6].

Моральне виховання передбачає формування в дітей почуття любові до батьків, вітчизни, правдивості, справедливості, чесності, скромності, милосердя, готовності захищати слабших, шляхетного ставлення до жінки, благородства та інших чеснот. Моральне виховання пов'язано з пізнанням сутності моралі, морального ідеалу, опануванням моральних норм, моральних переконань, вихованням шляхетних моральних якостей, здатності переживати моральні почуття тощо. Мораль (лат. moralis, від moris – звичай, воля, закон) – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми. Моральне виховання – виховна діяльність сім'ї, школи, спрямована на формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки [3, с. 115]. Основні якості моральності формуються на основі так званого соціального успадкування в ранньому дитинстві. Вирішальною в цьому є роль батьків, їхня поведінка. Особливо важливо залучити до морального виховання можливості всіх соціальних інституцій, серед яких особливого значення набувають: сім'я, з її цілеспрямованим впливом на формування моральних цінностей дитини; педагогічна діяльність дошкільних виховних закладів; освітньо-виховна діяльність загальноосвітніх навчально-виховних закладів (шкіл, ліцеїв, гімназій); діяльність професійних навчально-виховних закладів (професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів); засоби

масової інформації (радіо, телебачення, кіно, газети тощо); діяльність мистецьких закладів (театрів, музеїв, консерваторій, клубів, будинків культури тощо); соціально-виробнича діяльність громадян на підприємствах, в організаціях. У моральному вихованні, як і в будь-якому іншому, не можна абсолютизувати або недооцінювати жодний із засобів. Тільки їх оптимальне поєднання з урахуванням індивідуальних особливостей учнів гарантує очікуваний результат. Головне – забезпечити цілеспрямованість, єдність й узгодженість дій усіх соціальних інституцій, які мають вплив на особистість. Дотримання моральних норм співжиття потребує самоорганізації, самодисциплінованості особистості. Для її формування велике значення мають навчально-виховний процес у школі, шкільна дисципліна – дотримання учнями правил поведінки в школі та за її межами, чітке й організоване виконання ними своїх обов'язків, дотримання традицій тощо. Свідома дисципліна виявляється в суворому, неухильному дотриманні суспільних принципів і норм поведінки, ґрунтується на почутті обов'язку. Обов'язок – це усвідомлення особистістю суспільних і моральних вимог. Почуття обов'язку тісно пов'язано з відповідальністю. Відповідальність – якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з погляду користі або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки з суспільними нормами, законами [3].

Організуючи процес морального виховання, важливо педагогічно обґрунтовано налагодити колективне життя для передачі морального досвіду. Проблема формування

моральних цінностей у молодших школярів пов'язана з їхніми особливостями як суб'єкта процесу виховання в початковій школі. Зміст процесу морального виховання учнів початкової школи забезпечує здійснення систематичної, закономірної, послідовної виховної діяльності, заснованої на педагогічній взаємодії, під час якої відбувається розвиток особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, історіографічний аналіз проблеми морального виховання учнів у школах України дав змогу виокремити моральні норми, характерні для кожного періоду, та з'ясувати, як у різні історичні періоди змінювалися підходи до організації морального виховання. Показано, що сучасна цивілізація породжує перед людиною низку особливо складних викликів, які насамперед стосуються моралі та моральності в суспільстві. Нинішнє інформатизоване, глобалізоване та матеріалізоване суспільство суперечить традиційній моральній культурі українців. Проблема морального виховання завжди набуває гостроти в нових змінних умовах і потребує невідкладного розв'язання. Шкільна виховна система будується на основних принципах виховання: єдність національного і загальнолюдського (формування свідомості, любові до рідної землі та свого народу). З огляду на це, формування в ранньому віці моральної культури, усвідомлення дитиною моральних категорій є особливо важливим завданням сучасної системи освіти.

Перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми пов'язуємо з уточненням особливостей процесу організації морального виховання учнів початкових шкіл України в нових педагогічних умовах.

Список використаних джерел

1. Батарейна І. О. Моральне виховання в працях дослідників минулого та сьогодення: історичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць Класичного приватного університету. Запоріжжя, 2020. Вип. 70. С. 10–14.
2. Батарейна І. О., Коробченко А. А. Педагогічні умови реалізації морального виховання в початкових школах України. *Сучасна наука: тенденції та перспективи*: матеріали II Всеукр. Internet-конф. (Мелітополь, 23–24 жовтня 2019 року). Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 13–17.
3. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145. URL: <http://zakon.rada.gov/lavs/show/2145-19> (дата звернення: 05.01.2019).
5. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999. № 651. URL: <http://zakon.rada.gov/lavs/show/651-14> (дата звернення: 05.01.2019).

References

1. Batareina I.O. (2020). Moral education in the works of researchers of the past and present: a historical aspect. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*. Classical private university. Collection of scientific works. Zaporizhzhia. [in Ukrainian]
2. Batareina I.O., Korobchenko A.A. (2019). Pedagogical conditions for the implementation of moral education in primary schools of Ukraine. *Modern science: trends and prospects*. II All-Ukrainian Internet conf. (Melitopol, October 23-24). [in Ukrainian]
3. Volkova N.P. (2007). *Pedagogy: Textbook*. View. 2nd, reworked edition. K.: Akademvidav [in Ukrainian]
4. The Law of Ukraine «On Education». zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov/lavs/show/2145-19>. [in Ukrainian]
5. The Law of Ukraine «On General Secondary Education». zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov/lavs/show/651-14>. [in Ukrainian]
6. Kondrashova L.V., Lavrentyeva O.O., Zelenkova N.I. (2008). *Methods of organization of educational work in modern school: textbook*. Kryvyi Rih: KDPU. [in Ukrainian]

6. Кондрашова Л. В., Лаврентьєва О. О., Зеленкова Н. І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2008. 187 с.
7. Концепція «Нова українська школа». Схвалено рішенням кол. МОН України від 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 05.01.2019).
8. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Київ: Стило, 1999. 232 с.
9. Основи науково-педагогічних досліджень: навчальний посібник / Т. Ф. Бельчева, М. В. Елькін, М. М. Головкова, А. А. Коробченко. Харків: Print House, 2019. 217 с.
10. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. URL: <http://osvita.ua/news/43501/> (дата звернення 05.01.2019).
11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину? *Вибрані твори : у 5 т.* Київ: Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 149–416.
12. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / за ред. О. І. Пискунова. Київ: Рад. шк., 1983. Т. 2: Проблеми російської школи. 359 с.
7. Concept "New Ukrainian School". *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/en/tag/nova-ukrainska-shkola>. [in Ukrainian]
8. Matviyenko O.V. (1999). Fundamentals of moral education of the personality of the junior schoolboy. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian]
9. Belcheva T.F., Elkin M.V., Golovkova M.M., Korobchenko A.A. (2019). Fundamentals of scientific and pedagogical research: a textbook. Kharkiv: Print House. [in Ukrainian]
10. Draft Concept for the Development of Ukrainian Education for the period 2015-2025 [Electron. resource]. 2015. Mode of access: <http://osvita.ua/news/43501/>. [in Ukrainian]
11. Sukhomlinsky V. (1976). How to raise a true person. Kyiv. [in Ukrainian]
12. Ushinskiy K.D. (1983). Selected pedagogical works: in 2 volumes / ed. by O.I. Piskunov. Kyiv: Rad. School. [in Ukrainian]

Відомості про автора:**Батарейна Ірина Олександрівна**

batareynaya_irina@mail.ru

Заклад дошкільної освіти № 30

«Світлячок» комбінованого типу

Мелітопольської міської ради Запорізької області

вул. Петра Дорошенка, 92, м. Мелітополь,

Запорізька обл., 72319, Україна

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-100-105

*Матеріал надійшов до редакції 15. 08. 2020 р.**Прийнято до друку 01. 09. 2020 р.***Information about the author:****Batareina Iryna Oleksandrivna**

batareynaya_irina@mail.ru

Institution of preschool education №30

"Svitliachok" of the combined type of the Melitopol City

Council of Zaporizhzhia region

92 Petro Doroshenko St., Melitopol,

Zaporizhzhia region, 72319, Ukraine

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-100-105

*Received at the editorial office 15. 08. 2020.**Accepted for publishing 01. 09. 2020.*